

Австрії –500 шилінгів, у Югославії –100 динарів. В окремих випадках КоДУС надавав студентам додаткову допомогу для оплати іспитів.

Ще протягом двадцяти років КоДУС здійснював активну діяльність у Парижі. Але на початку 80-х рр. ситуація виявилася не дуже сприятлива в його праці з огляду на різні життєві обставини. Так, тодішній голова управи отець Іван Гриньох важко захворів і не міг уже повноцінно працювати. Тим більше, що його обрали, як і секретаря, без попереднього порозуміння з ним, чи він погодиться бути головою. Тож у 80-х рр. активної діяльності КоДУС-у не спостерігалось. З огляду на це було вирішено перенести осідок централі знову до Мюнхена.

Відновлюючи свою діяльність на базі УВУ, завдання КоДУС-у не зменшувалися. У самій Німеччині появлялися поважна кількість вихідців з України, Польщі, Югославії й інших країн, які бажали продовжувати свої студії, або їх розпочати. Допомоги потребували наші молоді студенти в Польщі й інших країнах східного блоку, а то й усієї Європи. Повернення стипендій, про які була мова вище, усіх цих потреб покрити не могла. Саме тому управа КоДУС-у змушена була апелювати до всіх наших земляків за допомогою.

КоДУС, як безпартійна харитативна установа, до складу якої входили представники українських високих шкіл, зокрема Українського Вільного Університету та різних громадських установ, зобов'язувалися й надалі проводити дбайливе використання доручених їй грошей, розподіляти їх відповідно до об'єктивних потреб, зменшуючи адміністративні витрати до мінімуму.

Скажімо, представництво КоДУС-у на Австралію за 1989 р. надало допомогу 12 студентам-українцям з Польщі на суму 1.300 доларів, студентам, які мешкали в Лігніці, передано 200, втікачам до Німеччини – 500 – усього на 2.350 доларів [15].

Важливою формою наповнення бюджету КоДУС-у в ці роки стало повернення колишніми стипендіатами одержаних на навчання коштів. Більшість з них акуратно розраховувалося за взяті гроші, про що регулярно повідомлялося в обіжниках КоДУС-у. Скажімо, станом на 1 червня 1973 р. повернули свої борги такі відомі в діаспорі представники української еліти, як Марко Антонович, Юрій Артюшенко, Марта Кравців-Барабаш, Олекса Біланюк, Василь Верига, Богдан і Любомир Ви-

нарі, Олекса Горбач, Володимир-Юрій Данилів, Ігор Каменецький, Богдан Качур, Анатолій Лисий, Мирослав Небелюк, Мирослав Прокоп, Петро Стерчо, Володимир Трембницький, Леся Храплива й інші [1, с. 704–713].

Подібна праця здійснювалася управою КоДУС-у й надалі. Скажімо, вона 13 квітня 1989 р. нагадувала окремим боржникам, що протягом своєї історії, що "сягає 20-х рр., багатократно сприяла закінченню студій і осягненню професійної освіти, даючи незамислимим, але здібним молодим землякам допомогу, без якої вони не змогли б досягнути своєї мети, або досягнути її з надзвичайно великими труднощами. Іншими словами, Комісія уможливила тисячам старт до професійного чи наукового життя" [16].

З проголошенням незалежності України діяльність КоДУС-у не припинилася. Відтепер комісія, скажімо, почала надавати допомогу бажаним з України захистити магістерську чи докторську праці в Українському Вільному Університеті в Мюнхені. І цим скористалося багато відомих українських науковців. Це – вже нова сторінка в історії КоДУС-у, діяльність якого протягом багатьох років справді заслуговує на окреме монографічне дослідження.

1. В ім'я майбутнього нації. Документи і матеріали про організацію допомоги українською діаспорою студентам-емігрантам у 1920–2000 роках. – К., 2005. 2. *Петлюра С.* Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк, 1956. – Т. 1. – С. 334. 3. Поточний архів КоДУС-у: Оригінальний протокол наради від 20 серпня 1945 року. 4. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф. 4030, оп. 1, спр. 34. 5. ЦДАВОВУ. – Ф. 4356, оп. 1, спр. 2. 6. Поточний архів КоДУС-у... 7. Поточний архів КоДУС-у. – Оригінальний протокол ч. 2 засідання "Комісії Допомоги Українському Студентству" у Фюрті від 29 серпня 1945 року. 8. Поточний архів КоДУС-у. – Оригінальний протокол ч. 3 від 30 серпня 1945 року. 9. Поточний архів КоДУС-у... 10. Поточний архів КоДУС-у. – Оригінальний протокол ч. 5 від 3 вересня 1945 року. 11. Поточний архів КоДУС-у. – Оригінальний протокол ч. 6 від 6 вересня 1945 року. 12. Поточний архів КоДУС-у. – Оригінальний протокол ч. 7 від 14 вересня 1945 року. 13. Поточний архів КоДУС-у. – Протокол ч. 1 Конституційного засідання "Комісії Допомоги Українському студентству" у Фюрті від 21 серпня 1945 року. 14. Поточний архів КоДУС-у. – Оригінальний протокол ч. 8 від 14 вересня 1945 року. 15. Поточний архів КоДУС-у. – Лист представника КоДУС-у в Австралії Я. Микитюка від 29 жовтня 1990 року. 16. Поточний архів КоДУС-у. – Звернення від 13 квітня 1989 року. 17. *Роговий В.* "Довести нові молоді сили до національного організму // Пам'ять століть. – 2006. – Ч. 3–4. – С. 159–161. 18. *Роговий В.* Матеріальна допомога еміграції українським студентам Української господарської академії в Подєбрадах // Історія освіти, науки і техніки в Україні. II конф. молодих вчених і спеціалістів (27–28 травня 2004 р.). – К., 2004.

Надійшла до редколегії 06.09.06

Л. Божук, здобувач

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАРУБІЖЖІ: ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ТА ГРОМАДСЬКА ІНІЦІАТИВА

Розглянуто проблеми становлення та перспективи розвитку освіти в українському зарубіжжі. Проаналізовано організаційні форми та методи опіки сучасної української держави освітою і шкільництвом закордонних українців.

The problems of becoming and perspective development of Ukrainian Education abroad were considered in this article. Organizational forms and methods of government care of education and schooling of ukrainians abroad are analyzed.

У контексті вивчення питань, пов'язаних із становленнями та розвитком освіти в українському зарубіжжі, особливу зацікавленість викликає культурно-освітня діяльність українських громад в умовах еміграції та шляхи реалізації державної політики щодо задоволення національно-культурних потреб закордонних українців.

Інтегрувавшись в історичне середовище, будучи вбудованою в структуру суспільства країн проживання, українська діаспора і надалі зберігає свою національну ідентичність, докладаючи до цієї праці чималих духовних і матеріальних зусиль.

На основі всебічного аналізу наукових досліджень з даної проблематики, проведених вченими-українцями в діаспорі і в Україні, вивчення матеріалів діаспорно-

мемуарної літератури, праць історико-педагогічного змісту, можемо зробити висновок – освіта в українському зарубіжжі стала важливим фактором становлення і розвитку української діаспори як етнокультурного феномену. Як чинник збереження самосвідомості поза межами етнічної батьківщини освіта й українське шкільництво, зокрема, стали невід'ємною складовою життя української діаспори. Культурно-освітні, наукові інституції, скеровані свідомими діячами української громади на поселеннях, розгорнули активну освітньо-виховну, культурно-організаційну діяльність задля збереження української культури, рідної мови, народних традицій і здобуття незалежності Української держави.

Зауважимо, що вся культурно-просвітницька робота української діаспори в більшості країн Європи, Австралії й Американського континенту розпочиналася за умови відсутності української державності та без будь-якої державної чи іншої допомоги і могла розраховувати лише на моральні та фінансові пожертви української громади. Проте, незважаючи на всілякі труднощі, починаючи від природних асиміляційних процесів і до незацікавленості певних державних чинників у багатьох країнах проживання (Росія, Румунія, Польща, Словаччина, Білорусь), українська спільнота послідовно йшла шляхом збереження своєї національної ідентичності.

Результати історико-педагогічного дослідження переконують, що життєдіяльність української діаспори як своєрідного етнокультурного феномену визначається, передовсім, дією таких важливих чинників як церква, освіта, преса, зорганізована та консолідована українська громада. Серед цих важливих факторів збереження і розвитку етнічної самосвідомості, відповідно і збереження етнічної спільноти, визначальна роль належить освіті, українському шкільництву.

Адже саме школа, окрім того, що здійснює інтелектуальний і фізичний розвиток, дає знання рідної мови та забезпечує національне виховання молоді, закладаючи тим самим національні світоглядні засади, що є основними критеріями національної ідентичності. Визначаючи її функцію у справі збереження, а відтак і розвитку української спільноти у діаспорі, М. Семчишин зазначав: "Українська школа у діаспорі має дати українській молоді не тільки певний обсяг знань. Школа має виховати її і вчинити повноцінним членом національної спільноти, має не тільки вишколити ум, але і виховати серце та вчинити молодь здібною діяти в інтересах української спільноти"[14, с. 244].

Переконаний у визначальній ролі української освітньо-виховної системи на еміграції як визначального чинника життєдіяльності етнічної спільноти і вчений-педагог Е. Жарський. "Але мети виховання, – стверджує педагог, – не можемо зводити тільки до завдань інтелектуального, фізичного виховання; цим не вичерпуємо самої проблеми мети, бо не вказуємо тих надрядних, непроминаючих вартостей, яким має служити різноманітне формування особовості української людини. Для нас основними і важливими вартостями є вартості української національної культури. Головною основою є тут велика кількість цінних та різноманітних культурних дібр, що їх придбав український народ упродовж довгих сторіч. Ці вартості є сталі, непроминаючі, а одночасно це першорядні чинники виховання характерів, тривка основа формування особовості, на цих дібрах формуються нові покоління для активної і творчої в них участі, з настановою збагачувати духовні вартості українського народу" [4, с. 14].

На його переконання, піклування про молоде покоління та передача йому українських культурних надбань – "це один безперервний, постійний, нерозривний і завжди активний виховний процес", який здійснюють такі виховні інституції як: "родина, церква, дошкільня, школа, молодечі організації, спортивні клуби, спільнота" [4, с. 21].

Варто зауважити, що свідомі діячі української діаспори, починаючи з перших українських поселенців на американський континент ще наприкінці XIX ст., розуміли роль і значення рідної мови та рідномовного шкільництва задля власного самозбереження.

Тому в багатьох країнах проживання, як слушно наголошує С. Романюк, "вони підняли рідну мову на шкільний рівень, домоглися, щоб вона стала і шкільним предметом, і мовою навчання" [13, с. 279].

Саме таким підходом до вирішення проблем рідномовного шкільництва відзначаються українські спільноти в США, Канаді, Бразилії, Аргентині, Австралії та ряді країн Європи. Більш ніж столітній досвід українського шкільництва на американському континенті є переконливим свідченням того, на що здатна активна, самоорганізована та консолідована українська громада.

Отже, метою нашого дослідження є висвітлення проблем становлення та перспектив розвитку освіти в українському зарубіжжі, як важливого чинника етнозбереження української спільноти поза межами етнічної батьківщини, характеристика культурно-освітньої діяльності українських громад у країнах поселення, аналіз форм і методів опіки сучасної української держави освітою та шкільництвом українського зарубіжжя.

Зауважимо, що на початкових етапах справами освіти у країнах поселення опікувалися греко-католицькі священники-піонери. Саме завдяки сподвижницькій діяльності отця Івана Волянського у м. Шенандоа (штат Пенсільванія) у 1886 р. було започатковано першу українську організацію в США – Братство св. Миколая та освячено новозбудовану коштом громади церкву, а у 1888 р. зорганізовано найпершу школу українознавства [3, с. 108]. Напередодні ж першої світової війни вже при кожній українській церковній громаді у США діяли школи для дітей рідною мовою.

Від тих перших освітнянських осередків, що з'явилися наприкінці XIX ст. у місцях компактного розселення новоприбулих українців, українська громада пройшла нелегкий шлях, витворивши на теренах США власну українську освітньо-виховну систему.

З часом, у 20-х рр., поряд із суботніми школами, або школами українознавства, при українських католицьких церквах з'являються перші українські цілоденні школи, які незабаром також увійшли до американської освітньої системи.

Варто зазначити, що у першій половині XX ст. українське шкільництво в діаспорі характеризувалось як браком кваліфікованих вчителів, на місці яких часто працювали люди хоч і освічені, але без відповідної педагогічної освіти, так і відсутністю координованих програм навчання та відповідних підручників.

Стан справ змінився на краще у другій половині 40-х рр. XX ст., коли після другої світової війни на еміграції опинилися сотні тисяч свідомих українців, які брали активну участь у боротьбі за незалежність України. Висока політична та культурна активність української спільноти у західному світі була спрямована, перш за все, на відродження своєї культури, протистояння процесу асиміляції.

Саме такі завдання виконували школи українознавства, створені повоєнною еміграцією 40-х рр. XX ст. при Товаристві "Самопоміч". Першою освітньою установою цього типу стала школа українознавства, заснована в 1949 р. у Нью-Йорку. Мету і завдання діяльності цих освітніх установ чітко окреслила директор школи українознавства у Нью-Йорку Гандзя Савицька: "Разом із церквою, молодими і іншими громадськими організаціями школи допомагали втримувати молодь при українській громаді і спинали, хоч на деякий час, процес асиміляції. Вони допомогли виховати нове покоління, яке продовжувало у школах працю попередніх учителів. Абітурієнти шкіл українознавства зайняли провідні місця в різних громадських установах, а також творили нові. Товарицькі зв'язки, наві'язані учнями в школах українознавства теж причинились до скріплення української громади в Америці" [8, с. XVII].

Діяльність шкіл українознавства тісно вплетена в традицію українського шкільництва, що сягає далеко в історію українського народу.

Занепокоєння педагогів і свідомої частини української громади станом справ із кадрами вчителів, навчально-методичним забезпеченням викладання, освітньо-виховним процесом сприяло ще більшому згуртуванню української спільноти та покликало до життя у 1953 р. Шкільну Раду при Українському Конгресовому Комітеті Америки. На сьогодні ця громадська організація координує весь комплекс навчально-методичної й освітньо-виховної роботи шкіл українознавства – від складання навчальних програм, видання підручників і до влаштування звітних конференцій вчителів і проведення курсів і семінарів з метою підвищення їх професійного рівня.

Нині на утриманні української громади США перебувають школи трьох типів: українські католицькі школи, суботні школи українознавства, недільні школи українознавства. Попри значні домагання української спільноти усі ці освітні заклади відвідувала тільки чверть дітей шкільного віку. На думку голови Шкільної ради Євгена Федоренка, стан українського шкільництва в США сьогодні є незадовільним. Якщо у 1975/76 навчальному році в школах українознавства навчалось 3553 учнів, то у 1991/92 навчальному році – лише 2159 дітей. Хоча за останні 8–10 років число учнів цих шкіл дещо стабілізувалося. У 1995/96 навчальному році їх відвідувало вже 2589 дітей, а в 1997/98 – 2611 [8, с. 39]. Кількісне зростання учнів, що відвідують школи українознавства протягом 90-х рр. пояснюється головню тим, що з проголошенням у 1991 р. незалежної Української держави, значно зросла зацікавленість закордонного українства в українознавчій освіті. Якщо взяти до уваги чисельність української громади в Америці (за офіційними даними на березень 2005 р. вона становила понад 893 тис. осіб), то це число незначне. Така ситуація з українським шкільництвом, а вона є характерною на сьогодні не лише для США, але і для українських громад всього Західного світу, зумовлена декількома причинами: зменшенням народжуваності серед українських американців, це – по-перше; по-друге, активними асиміляційними та міграційними процесами, які зачепили дітей емігрантів першого покоління, народжених у третьому чи у четвертому поколіннях; по-третє, представники "нової" хвилі української еміграції 80–90-х рр. ХХ ст. переймаються, насамперед, пошуками заробітку і лише потім – проблемами освіти своїх дітей. Як зазначає Є. Федоренко "є чимало причин цього стану, але найважливіше те, що українознавчому шкільництву не приділяється належна увага з боку суспільно-громадських і церковних громад, а також батьків. При байдужому ставленні української громади українське шкільництво занепадатиме. Нашою метою є не лише втримати рідне шкільництво, але повсякчас поповнювати його учнями, пам'ятаючи неспростовану істину: місце української дитини в українській школі. Не забуваймо, що без школи втрачимо мову, без мови втрачимо молодь, а без молоді губимося всі разом" [8, с. 39].

Однак, попри зазначені причини, потреба в школах українознавства не зникає. Про це свідчить створення нових українських шкіл, таких як у м. Сакраменто (штат Каліфорнія) чисельністю 300 учнів [18, с. 12]. За офіційними даними у 2003/2004 навчальному році в системі Шкільної Ради США налічувалося 36 шкіл з 400 учителями і 2750 учнями. Більшість шкіл українознавства працюють тепер за програмами від садочка до 11-го класу, а у п'яти школах діють 12-ти класові програми. Отже, школи українознавства і сьогодні продовжують свою життєдіяльність, виконуючи головну функцію – формування національної свідомості у підростаючого покоління як важливого чинника збереження етнічної особливості і самобутності українців поза межами України. Так, лише протягом останніх 50-ти років через ці

школи пройшло понад 30 тисяч української молоді, а понад сім тисяч із них закінчили повний курс зі складанням матуральних іспитів [12, с. 16–17].

У Східній і Центральній Європі українці проживають майже у 20-ти країнах.

В Австрії та Франції, у яких українське шкільництво було широко розвинене поміж двома світовими війнами, залишилися лише невеликі групи дітей у столицях, якими опікуються поодинокі вчителі. Крім того, вивчення української мови й історії України проводиться у Франції в так званих четвергових школах, відкритих при деяких українських католицьких церквах. Варто згадати літні курси-табори для українських дітей у Франції, у Маквіллері [17, с. 38].

У Великій Британії українське шкільництво постало одразу після другої світової війни і продовжує свою життєдіяльність донині зусиллями Спілки Українських Учителів та Виховників, під патронатом Союзу Українців Великої Британії. Сьогодні у 14 суботніх школах українознавства українську мову, історію, географію та культуру вивчають понад 400 дітей під проводом майже 70 вчителів. Учні, також, мають можливість здавати державні іспити з української мови, які зараховуються в державних школах [3, с. 155; 10, с. 56–55].

Однак останніми роками кількість шкіл українознавства і учнів зменшується, що зумовлено впливом англomовного оточення, сприятливим для асиміляції співвідношенням етнічних груп (близько 50 % чоловіків-українців одружуються з жінками інших національностей), а також відхід молодого покоління української еміграції від участі у діяльності українських громад.

У нашому дослідженні українського шкільництва в країнах Європи, вважаємо за потрібне виокремити змагання за рідномовне шкільництво українських громад Польщі та Словаччини. У Польщі, де урядова акція "Вісла" була спрямована, перш за все, на розсіяння й асиміляцію українців Лемківщини, поява українського шкільництва, яка здійснювалася зусиллями і під опікою Українського Суспільно-Культурного товариства (опісля перейменованого на Об'єднання Українців Польщі), стала можливою з 1956 р.

На розвиток українського шкільництва та формування етнічної свідомості польських українців значною мірою впливає національно-мовна політика уряду Республіки Польща. Зазнавши суттєвої лібералізації в другій половині ХХ ст., вона залишається орієнтованою на соціокультурну гомогенізацію суспільства. Однак, серед української молоді залишається зацікавлення опануванням батьківської мови, насамперед з прагматичних мотивів: по-перше, можливість працевлаштування в державних і бізнесових структурах, що співпрацюють із Україною; по-друге, перспективи університетської кар'єри (славістика, історія, політологія) тощо.

З метою повнішого аналізу розвитку українського шкільництва у Польщі, чіткого висвітлення наявних у ньому проблем і визначення шляхів їх вирішення, видається доцільним порівняти кількість україномовних шкіл, пунктів навчання української мови та загальної кількості учнів цих двох форм навчання за окремими роками. Якщо за відлік взяти 1956/1957 навчальний рік, коли діяло дві школи та 141 пункт навчання, які охоплювали 2666 учнів, то в наступні роки, аж по 2001/2002 навчальний рік мали місце як збільшення україномовних шкіл і пунктів навчання, з відповідним зростанням кількості учнів, так і значні спади. Така ситуація складалася залежно від того, як польський уряд ставився до зазначеної проблеми. Найменше учнів навчалось українською мовою чи вивчало її як мову у 1981/1982 навчальному році – 822. Варто відзначити, що з кінця 80-х

– початку 90-х рр., іде неухильне зростання кількості учнів, що навчаються рідною мовою. Так, якщо у 1992/1993 навчальному році українську мову вивчали 1743 учні, то у 1994/1995 – 1949 школярів.

За даними Головного статистичного управління станом на 2002 р. у Польщі діяли з українською мовою навчання 4 початкові школи із загальною кількістю 279 учнів, 6 гімназій – у них навчалось 158 учнів, 4 загальноосвітні ліцеї, де навчалось 529 учнів і 2557 дітей у 204 недільних школах і пунктах навчання української мови. Разом це становило 3623 учнів [9, с. 286–287; 15, с. 42–44]. Слід також звернути увагу на те, що збірні дані про кількість шкіл та міжшкільних груп, в яких навчаються діти із середовища національних меншин насправді не віддзеркалюють реального стану навчання національних меншин. Як зазначає Б. Бердиховська, у випадку української меншини серед 107 шкіл і міжшкільних груп є лише 15 шкіл з рідною мовою навчання. Натомість найбільшу групу шкіл становлять ті, де українська мова як рідна вивчається додатковим предметом. Таких шкіл є 65. Усі інші, себто 27 – це міжшкільні групи навчання української мови [15, с. 37].

Однак, на сьогодні залишається ще багато невирішених проблем. Найважливішими серед них є: недостатнє фінансування українських шкіл, спричинене загальною економічною кризою в країні, це по-перше; подруге, зменшення кількості учнів внаслідок демографічної проблеми та зростаючих асиміляційних процесів; відсутність у навчальних планах годин на ведення позашкільної роботи, яка є необхідною передумовою для виховання національно свідомого молодого покоління, по-третє; брак коштів для організації курсів перепідготовки вчителів з українознавчих дисциплін в Україні, по-четверте; створення Ради національних меншин для справ шкільництва при Міністерстві національної освіти Польщі, по-п'яте, тощо.

Вочевидь подальший розвиток української освіти буде визначатися суспільно-політичними змінами в середині країни, взаєминами між Польщею та Україною, активністю самої української спільноти в Польщі.

Досить непроста ситуація склалася із забезпеченням освітніх потреб українців Словаччини. За даними останнього (2001) перепису населення в цій країні проживає понад 34 тис. осіб українського походження, з яких 24 тис. ідентифікують себе як русини й понад 10 тис. як українці (русини-українці). Слід зауважити, що Словаччина – одна з країн, де частину українського населення, котра зберегла давню самоназву "русини" визнано окремою національною меншиною. Цілком поділяємо точку зору А. Попка, який вважає, що це лише посилює процес асиміляції, адже після механічного поділу громади зменшився її вплив та можливість етнокультурного розвитку [11, с. 32].

Унаслідок бурхливої українізації шкіл, яка розпочалася після другої світової війни, у країні функціонувала розгалужена мережа освітніх закладів, що складалася із близько 340 українських шкіл і класів (не враховуючи дошкільних закладів), у яких навчалось понад 20000 осіб. Сьогодні в Словаччині діє 7 шкіл (6 основних (початкових), 1 середня), у яких українською мовою викладається лише кілька предметів і 21 заклад (16 основних і п'ять середніх шкіл) з обов'язковим вивченням української мови. Лише під час ліквідації так званих мало-класних шкіл було закрито понад 100 українських навчальних установ [11, с. 33].

Не сприяє здійсненню культурно-освітньої роботи серед української громади урядова політика моральної та матеріальної підтримки організацій, діяльність яких не сприяє єдності українців і русинів. Вселяє надію дія-

льність двосторонньої Українсько-Словацької Комісії з питань національних меншин, освіти і культури, створеної постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 1994 р. №883 [5, с. 50–51]. Поява та діяльність Комісії стала можливою лише з постанням незалежної української держави. Українська національна меншина в Словацькій Республіці отримала реальне право на захист з боку своєї матірної батьківщини, адже саме Комісія може стати механізмом плідної співпраці України та Словацької Республіки у забезпеченні прав українських словаків, їхніх культурно-освітніх та інформаційних потреб. Приміром у лютому 2003 р. під час поїздки делегації Держкомнацміграції України, яка відбулася напередодні VI засідання двосторонньої Українсько-Словацької Комісії з питань національних меншин, освіти і культури в місця компактного проживання русинів-українців у східних регіонах Словаччини, відбулася перша за останні 8 років зустріч керівників Пряшівського округу з головою та активом Союзу русинів-українців Словацької Республіки [11, с. 34].

Отже, процес становлення та розвитку українського шкільництва в західному світі здійснювався в умовах української бездержавності і став можливим завдяки активним діям української громади в країнах проживання. Українська спільнота протягом десятиліть витворювала право на освіту рідною мовою. На сьогодні в цілому ряді країн, таких скажімо, як Польща, Канада, Сполучені Штати Америки, Бразилія, Австралія, Литва, Естонія й інших школи з українською (чи переважно українською) мовою викладання знаходяться на утриманні держави.

На жаль, для останніх років ХХ – початку ХХІ ст. незворотною стала тенденція зменшення кількості україномовних та відхід від участі у просвітницько-культурній діяльності молодшого покоління в середовищі української діаспори. Вище вже були охарактеризовані причини даних процесів, проте, на нашу думку, варто взяти до уваги чималу роль чинника віддаленості зарубіжних українців від України у географічному та історичному вимірах, а також загальноосвітній тенденції до глобалізації й інтернаціоналізації культурного життя. Певна річ зрозуміло, що без живого спілкування, безпосереднього зв'язку з етнічною батьківщиною та її культурою, можливість штучного культивування етнічного середовища є проблематичним.

З набуттям незалежності Україна стала центром згуртування українців усього світу. Однак системна та цілеспрямована політика щодо української діаспори стала пріоритетом державного будівництва не одразу.

Цілком погоджуємося з думкою авторів посібника "Закордонне українство" В. Євтуха, В. Троциньського, А. Попка, які вважають, що "лише з часом лінія розвитку державотворчих процесів призвела до усвідомлення не тільки бажаності, але й життєвої необхідності формування такої політики" [3, с. 275].

Встановлення та інтенсифікація зв'язків із закордонним українством є важливою складовою сучасної державної етнополітики. Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за її межами, сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, що зафіксовано у статтях 11 та 12 Конституції України.

Нині нормативно-правову базу щодо співпраці з закордонним українством складають Конституція України (ст.12), Закон України "Про правовий статус закордонних українців" і Державна програма співпраці із закордонними українцями на період до 2010 р., затверджена Постановою Кабінету міністрів України № 1034 від 26 липня 2006 р.

Уперше зацікавлення налагодженням зв'язків із українською діаспорою та залучення "осіб українського походження, які проживають за межами республіки" до вивчення української мови й літератури, історії та культури, проведенні дослідницьких робіт з українознавства знайшло відображення у Постанові Кабінету Міністрів України № 342 "Про заснування державних іменних стипендій для студентів і аспірантів із числа осіб українського походження, які проживають за межами України" від 27 листопада 1991 р. Згідно цієї постанови засновувалось 36 державних стипендій: імені М. Грушевського, М. Драгоманова – у галузі історії та культурології; імені Б. Грінченка, О. Потебні, М. Рильського, І. Франка – у галузі української мови та літератури [6, с. 130–131].

Дотримуючись міжнародних зобов'язань щодо забезпечення прав національних меншин у своїй державі, Україна докладала зусилля, щоб аналогічним чином були захищені права зарубіжних українців у країнах їхнього проживання. Логічно, що першим серйозним кроком до співпраці з українцями, які проживають за межами України стало створення Міністерства України у справах національностей і міграції (Постанова Кабінету Міністрів від 26 червня 1993 р. № 487). Відповідно до покладених на нього завдань Міністерство зобов'язувалось: сприяти розширенню контактів громадян України з громадянами своєї національності, які проживають за її межами; підтримувати розвиток національних і культурних традицій, сприяти задоволенню потреб у літературі, мистецтві, освіті, засобах масової інформації та надавати практичну допомогу в створенні культурно-просвітницьких центрів, фондів розвитку національних культур, національних навчальних закладів та інших організацій і установ, необхідних для задоволення потреб духовного розвитку українців, що проживають за межами України [7, с. 94–97].

Проте комплексний підхід до вирішення завдань налагодження зв'язків і розвитку співробітництва між Україною й українською діаспорою, створення надійного й ефективного механізму міжнародно-правового захисту інтересів зарубіжних українців, розв'язання проблем їхнього духовно-культурного життя, знайшов відображення в Державній програмі "Українська діаспора на період до 2000 року", затвердженої 22 січня 1996 р. постановою Кабінету Міністрів України № 119. На державному рівні були розроблені заходи, що мали на меті поглиблення взаємодії України з діаспорою, а саме: з одного боку, ефективне використання прогресивного досвіду представників західної діаспори, а з іншого – допомога держави громадянам східної української діаспори, яка перебуває в процесі становлення та розбудови власних структур. Програмою передбачалося розв'язання, поряд з іншими, і культурно-освітніх проблем. Її логічним продовженням стало затвердження Указом Президента України (№892/2001 від 24 вересня 2001 р.) Національної програми "Закордонне українство" на період до 2005 року. Варто зазначити, що на той час відбулися певні якісні зміни у ставленні українських державних інституцій до зарубіжних українців. Приходить усвідомлення того, що проникнення в іншодержавне середовище через етнічних українців – це один із шляхів ширення українського способу життя, української культури, освіти та світобачення в розмаїтті світового співтовариства. Ці зміни засвідчує уже сама назва Програми. Якщо Державна програма 1996 р. подає дефініцію "українська діаспора", то у Національній програмі 2001 р. вживається термін "закордонне українство". Тим самим було засвідчено, що українці, які проживають за

межами України, становлять невід'ємну частину українського народу.

Важливим кроком у справі об'єднання українців "в Україні та поза нею суціль" стало створення у серпні 2005 р. у складі Міністерства закордонних справ України окремого профільного підрозділу – Управління з питань закордонного українства.

Що ж до Державної програми співпраці з закордонними українцями на період до 2010 р., то за твердженням начальника Управління з питань закордонного українства В. Боечка, вона кардинально відрізняється від попередніх тим, що є "не декларативним документом". Програмою передбачено надання реальної допомоги українцям, оскільки на її виконання заплановано фінансування у розмірі 76 млн грн. Нині за Програмою реалізується близько п'ятисот проектів, ініційованих закордонними українськими громадянами, із них у Росії – понад 80 таких проектів, у Республіці Молдова – 68 [1, с. 4].

Метою даної Програми є реалізація державної політики співпраці із закордонними українцями, збереження їх етнічної ідентичності та національно-культурної самобутності, використання інтелектуального, ділового та духовного потенціалу, зміцнення зв'язків з Україною.

Варто виокремити ряд першочергових завдань Державної програми:

- оптимізація роботи із закордонними українцями відповідно до нових національно-політичних реалій; удосконалення законодавства з питань співпраці із закордонними українцями та посилення захисту їх законних інтересів у державах постійного чи тимчасового проживання;

- зміцнення співпраці органів державної влади та громадських організацій України, які беруть участь у реалізації державної політики співпраці із закордонними українцями, з об'єднаннями й організаціями закордонних українців і з органами іноземних держав, до компетенції яких належать питання міжнаціональних відносин;

- забезпечення виготовлення інформаційної продукції для закордонних українців на рівні сучасних міжнародних стандартів; задоволення культурних, освітніх, інформаційних та соціально-гуманітарних потреб закордонних українців;

- сприяння відкриттю і діяльності у державах компактного проживання закордонних українців національно-культурних центрів і надання їм відповідної допомоги.

У відповідних розділах цього важливого державного документа містяться конкретні шляхи втілення визначених мети та завдань.

Програмою передбачається розширення співробітництва із закордонними українцями, повніше задоволення їхніх національних, культурних та освітніх потреб на правових засадах шляхом обов'язкового включення даних питань до міжнародних угод. Вважається доцільною та перспективною подальша діяльність змішаних урядових комісій із питання закордонного українства. Окрему увагу приділено регіональному співробітництву прикордонних областей і відкриття та підтримки українських закладів освіти за кордоном.

Серед найважливіших, на нашу думку, завдань Програми в галузі освіти – сприяння відкриттю та роботі класів, шкіл, кафедр, відділень і факультетів української мови у навчальних закладах іноземних держав, надання їм науково-методичної допомоги, забезпечення підручниками, методичними посібниками, художньою літературою. Організація стажування в Україні викладачів української мови, літератури, історії та культури навчальних закладів іноземних держав.

Звертаємо увагу, що в Програмі вперше на державному рівні заявлено про необхідність дослідження сучасного стану української освіти в місцях компактного проживання закордонних українців і вживання відповідних заходів до її підтримки та подальшого розвитку.

Саме такий комплексний підхід, закладений у Державну програму співпраці із закордонними українцями на період до 2010 р. дасть можливість розробити концепцію розвитку української освіти за рубежом і визначити стратегію та тактику освітнього процесу в кожній з країн проживання відповідно до кількості української меншини, її організованості та потреб впливу України.

1. Боечко В. Після президентських виборів зв'язки з закордонними українцями стали для держави пріоритетом // Український форум. – 2006. – 17 серпня. 2. Вівчарик М. Українці в світі: східна і західна діаспора // Укр. іст. журн. – 1993. – № 11–12. 3. Євтух В.Б., Трошинський В.П., Попок А.А. Закордонне українство: Навч. пос. – К., 2005. 4. Жарський Е. Виховання: Суть – Мета – Засоби – Організація / Курс працівників дошкільця: Зб. мат. – Нью-Йорк; Філадельфія, 1967. – Зошит 2. 5.

Зібрання постанов уряду України. – К., 1995. – Ст. 150. – № 6. 6. Там само. – Ст. 131. – № 12. 7. Там само. – Ст. 246. – № 11. 8. Золота книга Школи українознавства ОУА "Самопоміч" у Нью-Йорку. 1949–1999. – Нью-Йорк, 1999. 9. Макар Ю. Українці в Польщі: кількість і сучасне становище // Нац. вісн. Чернівецьк. ун-ту. : Історія. – Чернівці, 1996. – Вип. 6–7. 10. Покальчук Ю. Українці у Великій Британії. – Л., 1999. 11. Попок А. До питання про становище українців Словаччини // Вісн. Держкомнаціміграції України. – 2003. – №1(5). 12. // Рідна школа. – 2005. – № 142. 13. Романюк С. Шкільна освіта як основний чинник збереження української мови в діаспорі // Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті: Тези доповідей Першої міжнар. наук. конф. 8–10 березня 2006 р. – Л., 2006. 14. Семчишин М. Напрямні української виховної системи // Другий Світовий Конгрес Вільних Українців: Матеріали. – Торонто; Нью-Йорк; Лондон, 1986. 15. Стан, проблеми та перспективи українського шкільництва у Польщі // Український альманах. – 2002. – Варшава, 2002. 16. Українське шкільництво у Бразилії та Аргентині. Із подорожніх нотаток Іраїди Винницької // Відгукніться. – 2004/2005. – Ч. 19. 17. Українознавче шкільництво за межами України // Золоті ворота. – 1993. – № 3. 18. Федоренко С. Демократизм як провідна ідея в становленні національної освіти (Доповідь на Міжнародному конгресі "Демократія і освіта в Україні" 22–23 серпня 1995 р. у Львові // Рідна школа (США). – 1995. – Ч. 3(112).

Надійшла до редколегії 07.09.06

І. Грабовська, канд. філос. наук

ДЖЕРЕЛЬНІ ПІДВАЛИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПАРИТЕТНОЇ (ГЕНДЕРНОЇ) ДЕМОКРАТІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ І СВІТОВИЙ КОНТЕКСТ

Проаналізовано стан розробленості проблеми "паритетна демократія" ("гендерна демократія") як у світовій сучасній гуманітаристиці, так і в українській.

This article is devoted to analyzing of investigational foundations of Paritet Democracy (Gender Democracy) problem's in the modern World and Ukrainian humanitarian science.

Дослідження проблеми становлення та функціонування сучасних суспільств на засадах паритетної демократії (гендерної демократії) на сьогодні є однією із найактуальніших і широко досліджуваних проблем як у західноєвропейській, так і у північноамериканській гуманітаристиці. Цілий ряд найфундаментальніших праць, що так чи інакше аналізують специфіку виникнення принципово нового у світовій історії явища – демократії нового типу – гендерної, прослідковують історію розвитку цього явища в контексті демократичних перетворень насамперед європейських суспільств і спільноти США другої половини ХХ – початку ХХІ ст. від ідей та принципів до практичних кроків із втілення основних засад гендерного партнерства в межах суспільств. До найцікавіших робіт із відомих сьогодні українському науковому товариству, яке спеціалізується на гендерній тематиці, потрібно віднести насамперед роботи Дж. Батлер і Ю. Крістєвої, Ш. Берн і М. Кімелл, Дж. Мітчелл і К. Мілет, С. Бенхабіб і К. Пейтмен, М. Реррот і Е. Шоволтер, Я. Тешанович і Ж. Славоя і багатьох інших. "Від початку сімдесятих років ХХ століття дослідниці в галузі феміністичної теорії аналізують добре нам відомі тексти з політичної теорії. Їх нове прочитання та нова інтерпретація ведуть до революційних наслідків у розумінні не лише самих цих текстів, але також і таких найважливіших політичних категорій, як громадянство, рівність, свобода, справедливість, суспільне/публічне, приватне/особисте, а також демократія" [8, с. 11]. Коли дослідниці, які послуговувались феміністичною методологією аналізу текстів, звернулись до класичних філософських праць, їх насамперед зацікавили "...прояви жінконенависництва з боку багатьох відомих філософів та спосіб, яким практично кожен із цих філософів доводив, що недостатня раціональність жінок, притаманні їм моральні та політичні якості роблять їх непридатними для участі в громадському та політичному житті" [8, с. 12]. Потреба з'ясувати реальне становище речей і проаналізувати дійсний історичний жіночий досвід, який, як виявилось, завжди був радикально відмінним від чоловічого, сформувавши цілий напрямок досліджень у західноєвропейській і північноамериканській со-

ціогуманітаристиці, який згодом отримав назву гендерних досліджень. Виявилось, що такі історичні теми як війна, політика, сім'я, не кажучи вже про рівність, рівноправність, громадянськість тощо у своїй основі в якості людського досвіду мають принципово різні виміри щодо жінок та чоловіків. Аналітики феміністичного та гендерного спрямування з'ясували, що історія завжди була на практиці історією чоловіків. І описувалась, по-суті, у специфічних вимірах саме чоловічого досвіду через призму таких реалій як "чоловік і війна", "політика і чоловік у ній", "батьківство", не кажучи вже про "громадянин і чоловік", "державна і чоловік" тощо. Викили, які сприйняло західноєвропейське суспільство другої половини ХХ ст., коли жінка масово та активно вийшла у суспільний простір, висунули вимогу подивитись на історію у дещо іншому вимірі, з позицій саме жіночого досвіду, або, як сказала С. де Бовуар "побачити все очима другої статі, очима жінок". Радикально змінилися і настанови масової свідомості західноєвропейської й американської людини щодо розуміння гендерної рівності. Так, один із відомих сучасних аналітиків гендеристики Ж. Ліповецький зазначає: "Починаючи із незапам'ятних часів виключення жінок із найвищих сфер влади було чимось само собою зрозумілим, зате тепер цим не перестають обурюватись. Раніше вважалось цілком природним, щоб жінка "сиділа вдома", зате у наші дні вважають обурливим факт, що до парламенту обирається так мало жінок. Тепер, коли бурхливо зростає число акцій на користь паритету між статями у політичних організаціях, завойовує загальне визнання думка про те, що у найближчому майбутньому жінки внесуть новий струмінь у політичне життя поряд із змінами у системі керівництва промисловими підприємствами. Наближається до кінця епоха, яка прирікала жінок на другорядні ролі. У наші дні чоловіки визнають повноправну участь жінок у політичному житті і більше не вважають для себе ганебним мати начальником над собою жінку" [5, с. 380]. Функціонально-рольовий розподіл обов'язків та прав між статями у сучасних цивілізованих суспільствах втратив жорсткість детермінації. Не лише чоловік, але і жінка отримала "віяло можливостей", які визнача-